

فصلنامه ژئوپلیتیک - سال بیست و یکم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۴ Scopus

صص ۱۴۳-۱۱۱

نقش چالش‌های ژئوپلیتیکی بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز بر توسعه

اقتصادی ایران (مطالعه موردی: میادین مشترک انرژی ایران و عراق)

بهمن سردشتی - دانشجوی دکتری گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهر ری، تهران، ایران.

دکتر محسن رنجبر* - استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهر ری، تهران، ایران.

دکتر ریاض قربانی نژاد - استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۴

چکیده

همواره ایران و عراق به عنوان دو بازیگر کلیدی در ژئوپلیتیک انرژی خاورمیانه، با چالش‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی متعددی مواجه هستند. موقعیت استراتژیک ایران در خلیج فارس و ارتباط آن با بازارهای بزرگ مصرف انرژی، ضرورت بررسی بهره‌برداری بهینه از میادین مشترک نفت و گاز را افزایش می‌دهد. با وجود این مزیت‌ها، دولت مردان ایران نتوانسته‌اند به‌طور مؤثر از این ویژگی‌ها بهره‌برداری کنند و چالش‌های بهره‌برداری از میادین مشترک انرژی می‌تواند بر جنبه‌های مختلف توسعه اقتصادی تأثیرگذار باشد. در این راستا مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و کاربردی، نقش چالش‌های ژئوپلیتیکی بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز بر توسعه اقتصادی ایران را مورد مطالعه قرار می‌دهد. جامعه آماری پژوهش از کلیه کارشناسان و اساتید ژئوپلیتیک تشکیل شده که حجم نمونه آن تعداد ۴۴ نفر تخمین زده شد. در راستای تحلیل یافته‌ها نیز از آزمون‌های میانگین در نرم‌افزار SPSS و از مدل تصمیم‌گیری چندشاخصه (تاپسیس) در نرم‌افزار MATLAB استفاده گردید. پرسش اصلی پژوهش حاضر این مساله است که چالش‌های ژئوپلیتیکی در راستای استفاده از منابع مشترک نفتی چه اثراتی بر توسعه اقتصادی ایران دارد؟ نتایج نشان می‌دهد که چالش‌های اقتصادی، عوامل داخلی و چالش‌های نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در حوزه انرژی مهم‌ترین چالش‌های ژئوپلیتیکی میادین مشترک نفت و گاز ایران و عراق هستند و چالش‌های توسعه میادین مشترک انرژی بر مولفه‌های حکمروایی سیاسی، کاهش رشد اشتغال، کاهش توسعه اجتماعی و مولفه‌های رفاه عمومی اثرگذار است.

E mail: dr.mranjbar@gmail.com

*نویسنده عهده‌دار مکاتبات

واژه‌های کلیدی: انرژی، ژئوپلیتیک، منابع مشترک، ایران، عراق.

۱. مقدمه

تحولات سیاسی اخیر در غرب آسیا این منطقه را به لحاظ ژئوپلیتیک انرژی در موقعیتی حساس قرار داده است. ژئوپلیتیک انرژی به تأثیر منابع انرژی بر سیاست و روابط بین‌الملل می‌پردازد و ایران، با داشتن دومین ذخایر بزرگ نفت و گاز و موقعیت مرکزی در خلیج فارس و دریای خزر، در کانون توجه قرار دارد. این اهمیت، موضوع انرژی را به یک مسئله ژئوپلیتیک کلیدی تبدیل کرده و لزوم مدیریت منصفانه آن میان ایران و همسایگان را مورد تأکید قرار می‌دهد. از پس جنگ جهانی دوم، منابع نفت و گاز به عنوان ارکان بازسازی اقتصادی و صنعتی شناخته شده و قدرت کشورها بر اساس توانایی تولید کالاها و خدمات سنجیده می‌شود. در دنیای امروز، دولت‌ها بیشتر از تحریم‌های اقتصادی به جای جنگ‌های مستقیم برای اعمال فشار بر یکدیگر استفاده می‌کنند. تحریم‌ها به سرعت بر سیستم اقتصادی کشورها تأثیر گذاشته و زندگی میلیون‌ها نفر را تحت الشعاع قرار می‌دهد. پس از جنگ جهانی دوم، قدرت‌های بزرگ اقتصادی در تلاش برای بهره‌برداری بهینه از منابع انرژی بودند که با استفاده از نفت به عنوان «سلاح سیاسی»، برای اولین بار شوک جدی به ساختار اقتصادی آنها وارد شد، به ویژه پس از جنگ چهارم اعراب و اسرائیل در سال ۱۹۷۳. از آن زمان تاکنون، جنوب غرب آسیا یا «خاورمیانه» شاهد تحولات و جنگ‌های متعددی بوده که بسیاری از آنها به دلیل رقابت بر سر منابع نفتی و انرژی رخ داده‌اند. این موضوع اهمیت مطالعه و ارزیابی نقش انرژی و تأثیرات آن بر سیاست و روابط بین‌الملل را در حیطه ژئوپلیتیک انرژی نشان می‌دهد. در نتیجه، نفت و گاز به دلیل اهمیت بالای خود در مناسبات بین‌المللی، به متغیرهای ژئوپلیتیک و راهبردی تبدیل شده‌اند که دسترسی به آنها برای تمامی سطوح قدرت، اهمیت فراوانی دارد. ایران و عراق به عنوان دو کشور کلیدی در ژئوپلیتیک انرژی خاورمیانه، با چالش‌های مختلفی در حوزه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و نفتی مواجه بوده‌اند. ایران، با موقعیت استراتژیک خلیج فارس، به عنوان گذرگاهی حیاتی بین مناطق شمالی و جنوبی شناخته می‌شود و در "مرکز بیضی استراتژی انرژی" قرار دارد که سه مصرف‌کننده مهم انرژی شامل اروپا، چین و هند را به هم متصل می‌کند. با این حال، دولت مردان ایران نتوانسته‌اند

به طور مؤثر از این موقعیت ممتاز برای تأمین منافع و امنیت ملی بهره‌برداری کنند. بهره‌برداری از میادین مشترک نفتی و گازی در خشکی و دریا از اهمیت بالایی برخوردار است، اما ایران به دلیل چالش‌های اقتصادی و عدم توانایی جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی نتوانسته است به صورت مؤثر از منابع خود استفاده کند. ناپایداری سیاسی و تحریم‌های اقتصادی، جریان درآمدهای نفتی و ارزش‌های خارجی را محدود کرده و منجر به بحران‌های نقدینگی و چالش‌های بودجه‌ای در کشور شده است. علاوه بر این، تحریم‌های ایالات متحده و اتحادیه اروپا فرآیندهای مالی و بانکی در ایران را پیچیده کرده و تأمین مالی پروژه‌های نفتی کلیدی را به تأخیر می‌اندازد. این شرایط ناپایداری اقتصادی را ایجاد کرده و ریسک‌های سرمایه‌گذاری را افزایش می‌دهد، به طوری که شرکت‌های خارجی از مشارکت و سرمایه‌گذاری در بخش نفت ایران خودداری می‌کنند. ضعف در روابط دیپلماتیک و نقص فنی مدیران نفتی نیز به تصمیم‌گیری‌های نادرست و اتلاف منابع منجر می‌شود. محدودیت‌ها در انتقال فناوری و عملیات دریایی، بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های انرژی ایران را در بازار جهانی دشوار می‌سازد. نفت به عنوان منبع استراتژیک، نقش مهمی در ژئوپلیتیک ایران و عراق ایفا می‌کند؛ ایران با ۱۶۳,۱ میلیارد بشکه نفت و ۳۳,۵ تریلیون مترمکعب گاز طبیعی، دارای منابع قابل توجهی است. همچنین ایران دارای ۱۶۳,۱ میلیارد بشکه نفت و ۳۳,۵ تریلیون مترمکعب گاز طبیعی است. در طول مرز مشترک این کشور با عراق، شش مخزن نفتی شامل نفت‌شهر (که پیش از این به نام نفت شاه شناخته می‌شد)، دهلران، پایدار غرب، آزادگان، آذر و یادآوران (که پیش‌تر حسینیه-کوشک نامیده می‌شد) وجود دارد. در حال حاضر، میادین دهلران، پایدار غرب و نفت‌شهر در حال تولید هستند و دو میدان یادآوران و آزادگان نیز در مراحل مختلف توسعه قرار دارند. میدان نفت‌شهر در عراق به عنوان میدان نفت‌خانه شناخته می‌شود. میادین آزادگان و یادآوران به ترتیب در مجاورت میادین مجنون و سنباد عراق واقع شده‌اند که احتمالاً در سال‌های آینده با چالش‌های بین‌المللی مواجه خواهند شد. از این رو پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این مساله می‌باشد که مهم‌ترین چالش‌های ژئوپلیتیکی استفاده از منابع مشترک نفت کدامند و چالش‌های ژئوپلیتیکی در راستای استفاده از منابع مشترک نفتی می‌تواند چه اثراتی بر ابعاد توسعه اقتصادی ایران به همراه داشته باشد؟

۲. روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر روش و ماهیت، از نوع توصیفی-تحلیلی است و از نظر هدف، از نوع کاربردی (عملی) می‌باشد. برای ارزیابی روابط میان متغیرهای مدل مفهومی، داده‌ها به صورت کمی و با استفاده از پرسشنامه‌هایی که طبق مرور ادبیات تحقیق و مبانی نظری طراحی شده‌اند، گردآوری شده‌اند. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل ۵۰ نفر از کلیه اساتید دانشگاه در رشته‌های علوم سیاسی، جغرافیای سیاسی، روابط بین‌الملل، ژئوپلیتیک و مدیریت استراتژیک، همچنین کارشناسان حوزه‌های سیاسی-نظامی و افراد وابسته به سپاه پاسداران، وزارت امور خارجه و ارتش جمهوری اسلامی ایران که مسلط به منابع مطالعاتی حوزه نفت و انرژی می‌باشند. با توجه به عدم شناخت دقیق از جمعیت موردنظر، در ابتدا با توزیع پرسشنامه در میان تعداد محدودی از اساتید و کارشناسان، یک مطالعه مقدماتی انجام شد و با برآورد واریانس نمونه آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد، حجم نمونه محاسبه شد که از این تعداد، ۴۴ نفر به بر اساس مدل کوکران تعیین گردید. مقیاس پرسشنامه‌های حاضر به صورت طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (گزینه ۱: خیلی کم، گزینه ۲: کم، گزینه ۳: نظری ندارم، گزینه ۴: زیاد و گزینه ۵: خیلی زیاد) طراحی شد. در راستای تجزیه و تحلیل داده‌ها و بر اساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه، نتایج داده‌های حاضر از طریق آزمون میانگین و آزمون دو جمله‌ای در نرم‌افزار SPSS محاسبه شده و در مقابل هر شاخص قرار می‌گیرد. در نهایت، شاخص‌ها مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرند. برای ارزیابی پایایی گزاره‌های پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ و شاخص پایایی ترکیبی (CVR2) استفاده شده است. همچنین، برای ارزیابی روایی پرسشنامه، از روش روایی لاوشی بر مبنای اعتبارسنجی (CVR) استفاده شده است.

۳. مبانی نظری

۳-۱. مباحث نظری

واژه ژئوپلیتیک از ترکیب «ژئو» به معنای زمین و «پلیتیک» به معنای سیاست تشکیل شده است (Mooro Deferge, 2013:7). ژئوپلیتیک شاخه‌ای از جغرافیای سیاسی است، و به آن بخش

از معرفت بشر اطلاق می‌شود که ناشی از ارتباط بین جغرافیا و سیاست و قدرت است. این شاخه علمی از زمان وضع آن، طی یک قرن گذشته، از نظر مفهومی و فلسفی دچار شناوری و گاهی رکود بوده و همانند برخی رشته‌های علمی دیگر هنوز بر سر موضوع و ماهیت آن اتفاق نظر وجود ندارد (Hafeznia et al., 2010:39). می‌توان گفت که ژئوپلیتیک آن بخشی از مباحث جغرافیای سیاسی را دربر می‌گیرد که با قدرت پیوند می‌خورد. بر این اساس ژئوپلیتیک به‌عنوان شاخه‌ای از جغرافیای سیاسی عبارت است از: «علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، سیاست و قدرت و نیز نتایج حاصل از ترکیب آن‌ها با یکدیگر» (Hafeznia, 2017:49).

۳-۲. مفهوم ژئوپلیتیک انرژی

ژئوپلیتیک انرژی به بررسی نقش و تأثیر انرژی و جنبه‌ها و ابعاد مختلف آن بر سیاست، قدرت و روابط گوناگون ملت‌ها و دولت‌ها می‌پردازد. منابع فسیلی، به‌ویژه نفت خام و گاز طبیعی، از آن‌جا که در تراز انرژی جهانی سهم بالایی دارند، جایگاه منحصر به فردی در روابط بین‌المللی به‌دست آورده‌اند و سیاست جهانی را تحت تأثیر قرار داده‌اند (Criekemans, 2018:43). انرژی (و به‌طور خاص نفت و گاز) یکی از اجزای مؤثر در تولید ثروت و قدرت در جهان معاصر به‌شمار می‌آید (Hafeznia, 2007:109).

۳-۳. رقابت ژئوپلیتیکی

کشورها به‌دنبال اطمینان از دسترسی به منابع طبیعی هستند و این رقابت ممکن است منجر به تنش‌های سیاسی و نظامی شود. در این چارچوب، چالش‌های حاصل از رقابت بر سر منابع مشترک، به‌ویژه در مناطق حساس جغرافیایی نظیر خاورمیانه، باعث ایجاد بی‌ثباتی و چالش‌های اقتصادی خواهد شد (Mokhtari Hashi, 2018:59).

۳-۴. نظریه ژئوپلیتیک منابع طبیعی

نظریه ژئوپلیتیک منابع طبیعی به بررسی چگونگی تأثیر منابع طبیعی به‌ویژه نفت و گاز، بر روابط بین‌الملل و پویایی‌های جغرافیایی میان کشورها می‌پردازد. این نظریه تأکید می‌کند که دسترسی به منابع طبیعی و چالش‌های مرتبط با بهره‌برداری از آن‌ها، به‌ویژه در مناطق مرزی و مشترک، می‌تواند به ناپایداری‌های سیاسی و اقتصادی و در نتیجه به چالش‌های توسعه‌ای منجر

شود (Wang et al., 2023:115). با استفاده از این نظریه، می‌توان تأثیر چالش‌های ژئوپلیتیکی بر توسعه اقتصادی ایران را بررسی کرد به طوری که:

- به تحلیل روابط بین تأمین امنیت منابع نفت و گاز ایران و عراق و پیامدهای اقتصادی آن پرداخته شود.

- تأثیرات منفی چالش‌های ژئوپلیتیکی بر شاخص‌های حکمرانی و رفاه عمومی مورد ارزیابی قرار گیرد.

- استراتژی‌های ممکن برای بهبود همکاری‌های دوجانبه و کاهش تنش‌ها بین دو کشور در زمینه بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز پیشنهاد شود.

این نظریه می‌تواند به عنوان چارچوبی تحلیلی برای درک پیچیدگی‌های روابط بین‌الملل و جنبه‌های جغرافیایی در زمینه بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز به کار رود و اطلاعات ضروری برای تدوین سیاست‌های مؤثر و کارآمد فراهم کند (Mohapatra, 2017:685).

همچنین نظریه ژئوپلیتیک منابع طبیعی بیان می‌کند که بهره‌برداری مؤثر و پایدار از منابع مشترک نفت و گاز می‌تواند به توسعه اقتصادی و بهبود وضعیت رفاه عمومی شهروندان کمک کند. اما این امر مستلزم مدیریت مؤثر چالش‌های ژئوپلیتیکی و همکاری‌های دوجانبه میان کشورهاست (Smith Stegen, 2018).

۴. یافته‌های تحقیق

۴-۱. میادین مشترک گازی ایران و عراق

مخازن مشترک خشکی ایران با کشور عراق می‌باشد. در طول مرز مشترک ایران و عراق ۱ مخزن نفتی نفت‌شهر (سابقاً نفت‌شاه)، دهلران، پایدار غرب، آزادگان و یادآوران سابقاً (حسینیه کوشک) وجود دارد. هم‌اکنون میادین دهلران، پایدار غرب و نفت‌شهر در حال تولید بوده و دو میدان یادآوران و آزادگان نیز در مراحل مختلف توسعه قرار دارند. ادامه میدان نفت‌شهر در عراق با نام میدان "نفت‌خانه" معروف است. میادین آزادگان و یادآوران به ترتیب در مجاورت میادین "مجنون" و "سنباد" عراق واقع شده‌اند ولی در مورد ارتباط (ساختمانی و پیوستگی مخزنی) این میادین اطلاعی در دسترس نیست، ۱۵ میدان باقی‌مانده آبی با

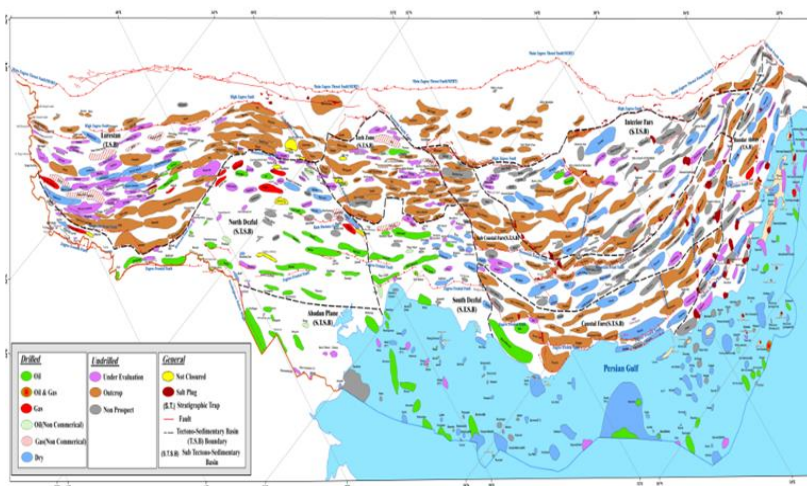
کشورهای همسایه خلیج فارس مشترک می‌باشند. میدان گازی آرش تنها میدان مشترک ایران با کشور کویت در آب‌های خلیج فارس است (Mianabadi and Amini, 2019). به نظر می‌رسد که ادامه این میدان در آب‌های کویت با میدان "دورا" در ارتباط باشد. میادین نفتی اسفندیار، فروزان، فرزاد (A) و فرزاد (B) با کشور عربستان مشترک می‌باشد میدان نفتی اسفندیار در آب‌های عربستان به میدان "لولو" تبدیل می‌گردد. بخش عربستانی میدان فروزان نیز در این کشور با نام میدان "مرجان" شناخته می‌شود. میادین فرزاد (A) و (B) گاهی با نام‌های میادین فارسی (A) و (B) نیز از آنها یاد می‌شود. بخش خارجی میدان فرزاد (A) در عربستان با نام میدان "حصبه" شهرت یافته است. تاکنون مخزن مشترکی بین ایران و بحرین در آب‌های خلیج فارس کشف و گزارش نشده است.

میدان گازی فوق‌عظیم پارس جنوبی که در ادامه به میدان شمال تبدیل می‌شود با کشور قطر مشترک می‌باشد. این میدان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین میادین اشتراکی ایران و دنیا است. میادین نفتی بلال، رشادت ایران و الخلیج قطر بسیار نزدیک به خط مرزی می‌باشد ولی از ادامه ساختارهای این مخازن در کشور مقابل اطلاع معتبری در دسترس نیست.

مخازن سلمان، فرزام، نصرت از مخازن مشترک ایران با امارات متحده عربی است که این میادین در کشور همسایه به ترتیب با نام‌های "ابولبخوش"، "فلاح" و "فاتح" شناخته شده‌اند. امکان مشترک بودن مخازن دنا، اسفند، مبارک و صالح جنوبی با این کشور نیز وجود دارد. تنها میدان مشترک ایران و عمان میدان گازی هنگام می‌باشد.

بزرگ‌ترین میدان گازی مشترک دنیا (پارس جنوبی شمال قطر) در بخش قطری ۱۰ سال زودتر از بخش ایرانی اکتشاف و به بهره‌برداری رسیده است. همچنین در حال حاضر امارات متحده عربی از میدان مشترک سلمان و عربستان از میدان مشترک فروزان بیش از دو برابر ایران برداشت می‌کنند. از سوی دیگر، برداشت یک‌جانبه از میدان‌های مشترک، افت فشار را در بخش بهره‌برداری شده کاهش و در نتیجه، منابع نفت و گاز را به سوی دیگر سوق می‌دهد. ضمن این‌که این پدیده (مهاجرت) سبب می‌شود کشوری که در حال بهره‌برداری یک‌جانبه است، از سهم بیشتری بهره‌مند شود. جبران انرژی از دست‌رفته نیز، هزینه‌های مضاعفی را در

زمینه اعمال روش‌های افزایش مجدد تولید از جمله تزریق آب، گاز، فراوری مصنوعی و ... در پی خواهد داشت (Center for Studies, National Iranian Oil Products Distribution Company, 2024). اینها همه اهمیت شناخت، مطالعه و توسعه میادین مرزی را نشان می‌دهد. با افزایش تحریم‌های بین‌المللی علیه صنعت نفت ایران، سیاست‌های وزارت نفت برای حفظ و نگهداشت تولید نفت متناسب با صادرات این کالای سیاسی - اقتصادی تغییر کرده است، بر این اساس در ماه‌های اخیر با دستور وزیر نفت با کاهش تولید نفت از میادین مستقل، اجرای طرح‌های تولید زود هنگام و ضربتی از میادین مشترک و مرزی نفت و گاز کشور در دستور کار قرار گرفته است. به منظور اجرای این سیاست کلان در شرایط فعلی بخش عمده‌ای از دکل‌های حفاری در میادین مشترک نفت و گاز مستقر شده‌اند و پیش‌بینی می‌شود در مدت ۲ سال آینده در مجموع حدود ۸۰۰ هزار بشکه نفت از این میادین مشترک برداشت شود که علاوه بر درآمدهای ارزی منجر به کاهش فاصله ایران با برخی از شرکای عربی در استخراج طلای سیاه می‌شود. در حال حاضر ایران با در اختیار داشتن ۲۸ میدان مشترک هیدروکربوری شامل ۱۸ میدان نفتی، ۴ میدان گازی و ۶ میدان نفت و گاز با هفت کشور همسایه یکی از معدود کشورهای جهان بوده که از این تعداد ساختار مشترک هیدروکربوری برخوردار است (Center for Studies, National Iranian Oil Products Distribution Company, 2024). در بین میادین مشترک نفت و گاز ایران، ۱۵ مخزن در آب‌های خلیج فارس و ۱۳ مخزن در خشکی قرار گرفته‌اند که ۱۲ حوزه در مرز مشترک با عراق، ۷ مخزن در مرز مشترک با امارات، ۴ مخزن مشترک با عربستان سعودی، ۲ مخزن مشترک با قطر و با عمان و یک مخزن مشترک هیدروکربوری با کویت و ترکمنستان در اختیار داریم (شکل ۱).

شکل (۱): نقشه میدان‌های هیدروکربوری جنوب‌غرب ایران (شرکت ملی نفت ایران)،

(Source: Geographical Organization, 2023)

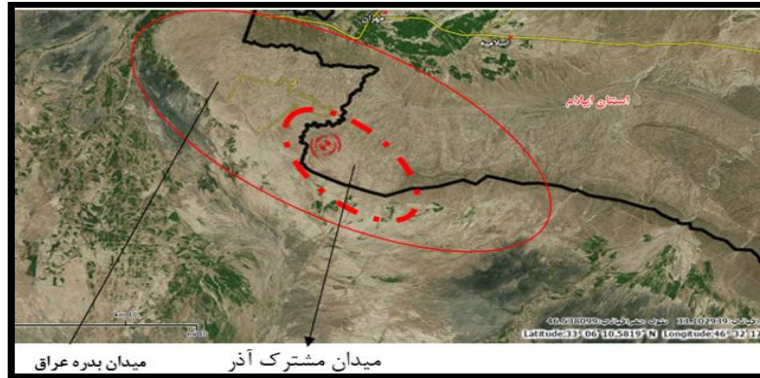
۲-۴. مهم‌ترین میادین مشترک نفت ایران و عراق

۲-۴-۱. میدان نفتی آبان

این میدان نفتی در حقیقت پلانچ جنوب خاوری تاقدیس بزرگ دهلران- ابوقری است و در حدود ۷۵ کیلومتری باختر دزفول و ۱۳۵ کیلومتری شمال باختری اهواز قرار دارد. این میدان دارای ساختمان ژئوفیزیکی بوده و فاقد ساختمان سطح‌الارضی است. این پلانچ در جنوب به میدان پایدار باختری و در خاور به میدان پایدار محدود می‌شود و مرز ایران و عراق این پلانچ را از بدنه اصلی جدا نموده است (Saei & Pashang, 2016: 240).

۲-۴-۲. میدان نفتی آذر

این میدان نفتی در شرق شهرستان مهران استان ایلام واقع شده است. مخزن این میدان با میدان نفتی بدرای کشور عراق مشترک است و در امتداد شمال‌غربی میدان مستقل چنگوله واقع است (شکل ۲). این میدان دارای ۲ میلیارد و ۵۰۰ بشکه نفت خام در جهان است. میزان نفت قابل استحصال از این میدان ۴۰۰ میلیون بشکه نفت برآورد می‌شود. اکتشاف این میدان در سال ۲۰۰۵ میلادی با حفاری چاه شماره ۲ توسط شرکت Norsk Hydro در بلوک اناران صورت گرفته است.

شکل (۲): موقعیت میدان نفتی آذر
(Source: Google Earth, 2023)

۳-۲-۴. میدان نفتی آزادگان

بزرگ‌ترین میدان نفتی ایران و یکی از بزرگ‌ترین میادین نفتی جهان است که کشف آن به سال ۱۳۷۶ باز می‌گردد و در محدوده‌ای به وسعت ۲۰ در ۷۵ کیلومتر، در ۱۰۰ کیلومتری غرب اهواز در منطقه دشت آزادگان واقع است. ظرفیت این میدان ۳۳ میلیارد بشکه تخمین زده شده بود. در سال ۱۳۷۸ لایه جدید نفتی با ظرفیت ۲/۲ میلیارد بشکه در این میدان کشف شد (لوئی، ۱۴۰۲). این میدان دارای دو بخش شمالی و جنوبی است. از سال ۱۳۸۷ تولید نفت از بخش جنوبی با ظرفیت ۲۵ هزار بشکه نفت در روز شروع شده است. بخش شمالی میدان در مجاورت میدان مجنون عراق قرار دارد (Iranian Gas Engineering Association, 2023).

شکل (۳): موقعیت میدان مشترک آزادگان و میدان مجنون

۴-۲-۴. میدان نفتی پایدار غرب

این میدان تاقدیسی در فاصله ۲۱ کیلومتری باختر میدان پایدار و ۳۰ کیلومتری میدان چشمه‌خوش که در ۶۰ کیلومتری شمال شهرستان بستان واقع است، قرار دارد. تاقدیس سطحی آن از سازندهای گروه فارس شامل آغاچاری و بختیاری است که از تاقدیس پایدار به وسیله یک ناودیس از هم جدا شده‌اند. این میدان با حفر اولین چاه در سال ۱۳۵۹ به وسیله شرکت ملی نفت ایران کشف گردید و مخازن اصلی آن شامل آسماری حاوی نفت ۱۷/۹ درجه API و بنگستان حاوی نفت ۲۱/۴ درجه API با مقدار سولفور کمتر از ۱/۵ درصد هستند (Iranian Gas Engineering Association, 2023).

شکل (۴): موقعیت میدان پایدار غرب روی نقشه لندست

۴-۲-۵. میدان نفتی دهلران

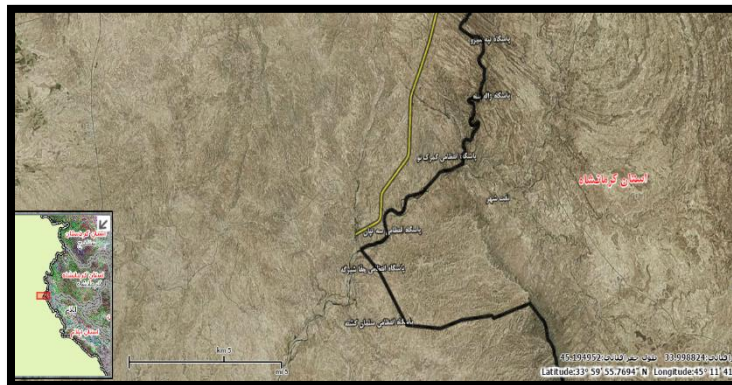
میدان نفتی دهلران در جنوب باختری لرستان، ۲۲ کیلومتری جنوب باختری شهر دهلران و در کنار مرز عراق قرار دارد. موقعیت این میدان در میان میدان‌های چنگوله، دانان، چشمه‌خوش و پایدار قرار دارد. امتداد جنوب خاوری این میدان وارد خاک عراق می‌شود. میزان نفت خام در جای اولیه این میدان ۴۲۱۲ میلیون بشکه است که از این مقدار، ۶۳۵ میلیون بشکه قابلیت استخراج دارد. همچنین، این میدان دارای کلاک گاز می‌باشد (Shana, 2024).

شکل (۵): موقعیت میدان نفتی دهلران

۴-۲-۶. میدان نفتی نفت شهر

میدان نفت شهر در فاصله ۱۰۰ کیلومتر شمال غربی ایلام و ۲۲۵ کیلومتری جنوب غربی کرمانشاه و ۶۰ کیلومتری قصر شیرین قرار گرفته است. این میدان نفتی در سال ۱۹۲۳ میلادی در تاقدیس نفت شهر کشف شد. در حال حاضر میدان نفت شهر تنها میدان نفتی در حال تولید استان کرمانشاه بوده که دارای ۶۹۲ میلیون بشکه ذخیره نفت خام است (Shana, 2024).

شکل (۶): موقعیت میدان نفتی نفت شهر

۴-۲-۷. میدان نفتی یادآوران

میدان یادآوران از ترکیب دو میدان، یعنی تاقدیس حسینی و تاقدیس کوشک تشکیل شده است. تاقدیس حسینی در ناحیه دزفول شمالی و در مجاورت خط مرزی ایران و عراق واقع شده است (شکل ۷). این میدان در فاصله ۲۱ کیلومتری شمال غرب چاه دارخوین ۲ و حدود

نقش چالش‌های ژئوپلیتیکی بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز..... ۱۲۳

۴۳,۵ کیلومتری شمال غرب چاه خرمن شهر ۱، و همچنین حدود ۳۰ کیلومتری جنوب چاه کوشک ۱ قرار دارد. تاقدیس کوشک نیز در فاصله ۵۳ کیلومتری جنوب غربی ساختمان جفیر و ۲۲ کیلومتری جنوب شرقی ساختمان آزادگان واقع شده و تقریباً ۸۰ کیلومتر جنوب غرب اهواز، نزدیک مرز ایران و عراق قرار دارد. امتداد این میدان به سمت شمال غرب - جنوب شرقی است (Janparvar, 2015).

شکل (۷): موقعیت میدان نفتی یادآوران

۵. تجزیه و تحلیل

۱-۵. سنجش آمار توصیفی

آمار توصیفی تحقیق حاضر به ارزیابی چالش‌های ژئوپلیتیکی میداین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق می‌پردازد.

۱-۱-۵. ارزیابی چالش‌های ژئوپلیتیکی میداین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق

در جهت تجزیه و تحلیل پرسش‌های آمار توصیفی ارزیابی چالش‌های ژئوپلیتیکی میداین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق، ابتدا پرسش‌ها از یک دیگر تفکیک گردید و سپس در نرم‌افزار SPSS عملیات کدگذاری انجام گرفت. کدگذاری به صورت طیف لیکرت، اعداد ۱ تا ۵ ثبت گردید و پس از آن داده‌های پرسشنامه‌ها در محیط نرم‌افزار و در قسمت **Data View** ثبت گردید، پس از آن با استفاده از دستور **Frequencies** میانگین هر یک از سوال‌ها و طبقه‌بندی

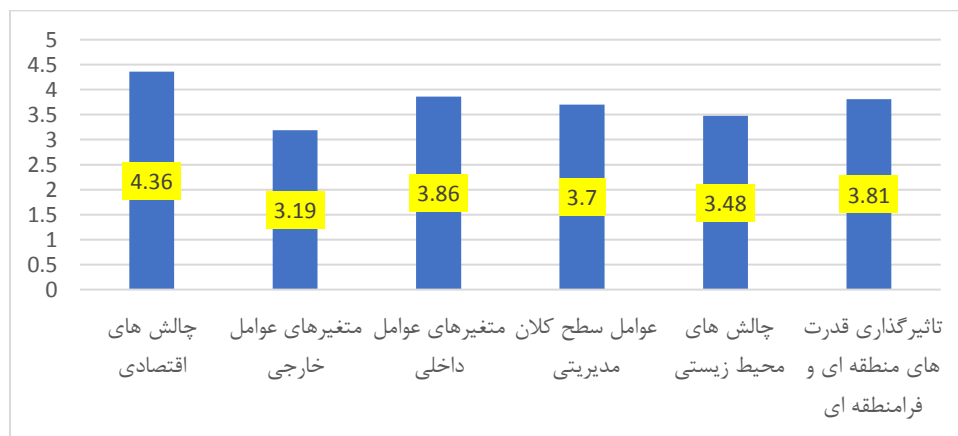
آن‌ها در یک جدول کلی ثبت گردید که نتایج آن به صورت زیر می‌باشد:

جدول (۱): آمار توصیفی چالش‌های ژئوپلیتیکی میادین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میانگین هر شاخص	میانگین کلی هر شاخص
۱	چالش‌های اقتصادی	عدم توانایی ح ۱ ایران در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۴,۸۹	۴,۳۶
۲		وجود تحریم‌ها و چالش بزرگ ارز دریافتی در راستای فروش نفت	۴,۹۵	
۳		تحریم‌های آمریکا علیه بخش‌های مالی و بانکی	۴,۶۶	
۴		افزایش خطرپذیری سرمایه‌گذاری کشورها در صنعت نفت به علت تحریم‌ها	۴,۳۲	
۵		تحریم‌های اتحادیه اروپا بر سرمایه‌گذاران حوزه انرژی ایران	۴,۲۰	
۶		همراهی دیگر کشورها با برنامه‌های تحریمی سازمان ملل و همچنین برخی از کشورهای فرصت‌طلب در شرایط تحریمی	۴,۹۷	
۷		عدم آگاهی و ضعف فنی مدیران نفتی و اعضای کمیسیون انرژی مجلس از خسارت وارده در اثر عدم استفاده به موقع به عنوان چالش‌های ژئوپلیتیکی توسعه میادین نفتی ایران	۳,۲۹	
۸		تحریم‌های آمریکا در راستای انتقال فناوری‌های نوین در حوزه استخراج نفت به ایران در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۴,۰۲	
۹		تحریم‌های آمریکا بر کشتیرانی ح ۱ ایران	۴,۵۶	
۱۰		تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا بر ترانزیت نفت و گاز از طریق خطوط لوله (به عنوان نمونه مشارکت ایران در نابوکو) در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۴	
۱۱	متغیرهای عوامل خارجی	کاهش قدرت رقابتی ایران در بازارهای جهانی نفت	۳,۸۴	۳,۱۹
۱۲		محدودیت در استفاده از دیپلماسی در سازمان‌های بین‌المللی	۳,۶۵	
۱۳		تغییر جغرافیای عرضه و تقاضا در منطقه خاورمیانه	۳,۰۲	
۱۴		افزایش تولید انرژی‌های جایگزین در ایران	۲,۲۵	
۱۵	متغیرهای عوامل داخلی	اتخاذ سیاست‌های ناکارآمد و اشتباه اقتصادی در بخش‌های بازرگانی در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۴,۳۶	۳,۸۶
۱۶		وجود موانع سیاسی در جذب سرمایه‌گذاری‌های خصوصی و خارجی در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۳,۲۵	
۱۷		نبود نظارت و دیده بانی کارآمد با هدف جلوگیری از غافل‌گیری در تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها در حوزه‌های مرتبط با سرمایه‌گذاری‌های نفتی و انرژی	۴,۰۲	
۱۸		اتخاذ سیاست‌های ناکارآمد و اشتباه اقتصادی در بخش‌های بازرگانی، ارزی، پولی و مالی	۳,۹۸	
۱۹		روند نامطلوب خصوصی‌سازی در کشور در حوزه منابع مشترک نفت در غرب	۴,۲۵	

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میانگین هر شاخص	میانگین کلی هر شاخص
		کشور		
۲۰		عدم هماهنگی بخش‌های قانون‌گذاری و اجرایی در انطباق قوانین بر اساس شرایط تحریم	۴,۰۶	
۲۱		یوروکراسی بسیار پیچیده و پرافت وخیز در نظام دولتی کشورهای کمتر توسعه یافته	۴,۲۱	
۲۲		مشکلات زیرساخت‌ها و شرکت‌های پالایش‌کننده نفت در نفت‌شهر کرمانشاه(نظیر کمبود تأسیسات و تجهیزات مدرن و..)	۴,۰۲	
۲۳		مشکلات زیرساخت‌ها و شرکت‌های پالایش‌کننده نفت در دهلران(نظیر فرسودگی زیرساخت‌ها و..)	۳,۸۳	
۲۴		مشکلات زیرساخت‌ها و شرکت‌های پالایش‌کننده نفت در میدان نفتی پایدار غرب	۳,۰۶	
۲۵		مشکلات زیرساخت‌ها و شرکت‌های پالایش‌کننده نفت در میدان نفتی آذر(نظیر چالش‌های مالی و سرمایه‌گذاری)	۳,۲۵	
۲۶		مشکلات زیرساخت‌ها و شرکت‌های پالایش‌کننده نفت در میدان نفتی آزادگان(نظیر مسائل زیست‌محیطی و..)	۳,۸۴	
۲۷		مشکلات زیرساخت‌ها و شرکت‌های پالایش‌کننده نفت در میدان نفتی یادآوران(نظیر نبود تسهیلات حمل و نقل مناسب و..)	۴,۱۷	
۲۸		سوءمدیریت در اجرای طرح‌های توسعه‌ای و افزایش بی‌رویه هزینه‌ها	۴,۲۵	
۲۹		عدم ثبات در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، حزبی ملی ایران	۴,۳۰	
۳۰		مدیریت نامطلوب منابع انسانی و مهاجرت نخبگان و متخصصان در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۳,۲۵	
۳۲		تغییرات گسترده وزرا، معاونان و مدیران میانی	۲,۹۸	
۳۳		عدم ارتباط با پیمانکاران بین‌المللی و استفاده از پیمانکاران نالایق داخلی در حوزه منابع مشترک نفت	۳,۰۵	
۳۴	متغیرهای عوامل سطح کلان مدیریتی کشور	افزایش تعداد دلال‌های نفتی و سواستفاده از افراد سودجو	۳,۱۳	۳,۷۰
۳۵		کمبود و سوءمدیریت در استفاده از منابع مالی و فساد مالی و اداری	۳,۴۱	
۳۶		اولویت‌بندی غیرمنطقی در اجرای طرح‌ها در حوزه منابع مشترک نفت در غرب کشور	۳,۲۶	
۳۷		دیدگاه منفی مدیران ارشد غیرنفتی نسبت به متخصصان نفت و برعکس	۳,۴۱	
۳۸		ضعف قراردادهای نفتی و عدم انطباق آن با شرایط موجود	۴,۱۲	
۳۹		سوءمدیریت در استفاده از دیپلماسی چندجانبه	۴,۳۹	
۴۰		عدم برگزاری مناقصه‌های شفاف	۳,۸۹	
۴۱		سوءمدیریت در بازاریابی و فروش نفت خام در حوزه منابع مشترک نفت	۴,۱۶	
۴۲		کیفیت پایین ساخت تجهیزات داخلی	۴,۲۸	

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میانگین هر شاخص	میانگین کلی هر شاخص
۴۳	چالش‌های محیط زیستی توسعه میدین نفتی غرب کشور	افزایش آلودگی هوا در استان‌های خوزستان و ایلام و همچنین شهرهای مرزی دو کشور	۳,۷۸	۳,۴۸
۴۴		افزایش آلودگی آب در استان‌های خوزستان و ایلام و همچنین شهرهای مرزی دو کشور	۲,۷۴	
۴۵		افزایش آلودگی‌های ناشی از سرریز و نشت و همینطور دفع زباله‌های جامد	۳,۹۵	
۴۶		تخریب اکوسیستم‌های منطقه به واسطه بهره‌برداری از چاه‌های نفتی	۳,۴۶	
۴۷	تأثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در توسعه میدین نفتی غرب کشور	حمایت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های عربستان از عراق در راستای افزایش تولید نفت عراق در میدین نفتی مشترک با ایران	۴,۶۴	۳,۸۱
۴۸		حمایت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های امریکا از عراق در راستای افزایش تولید نفت عراق	۳,۹۷	
۴۹		افزایش سرمایه‌گذاری‌ها و توجه کشور چین به میدین نفتی عراق با ایران	۳,۱۸	
۵۰		گسترش کریدور جاده توسعه و سرمایه‌گذاری‌های چین و ترکیه بر روی این پروژه در عراق	۴,۲۳	
۵۱		افزایش علاقه شرکت‌های چندملیتی برای حضور در تولیدات نفت عراق به ویژه در مرزهای مشترک با ایران	۳,۶۴	
۵۲		ادعای ترکیه بر مالکیت بر منابع نفت شمال عراق و دخالت این کشور در امور مرتبط با انرژی عراق	۳,۸۴	
۵۳		دخالت و تأثیر منفی رژیم صهیونیستی بر کشور عراق به عنوان چالش‌های ژئوپلیتیکی توسعه میدین نفتی ایران	۳,۱۹	

شکل (۸): نمودار آمار توصیفی چالش‌های ژئوپلیتیکی میدین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق

بر اساس آمار و اطلاعات شکل (۸)، نتایج نشان می‌دهد که در زمینه چالش‌های ژئوپلیتیکی میداین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق، در مجموع چالش‌های اقتصادی با ۴,۳۶ و میانگین ۸۷,۲، متغیرهای عوامل داخلی ۳,۸۶ با ۷۷,۲، تاثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با ۳,۸۱ و میانگین ۷۶,۲ و عوامل سطح کلان مدیریتی با نمره ۳,۷ و میانگین ۷۴٪ پاسخگویان مهم‌ترین و تاثیرگذارترین چالش‌های ژئوپلیتیکی در میداین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق است و چالش‌های محیط زیستی با ۳,۴۸ و متغیرهای عوامل خارجی کمترین اثرگذاری را دارند. با توجه به نتایج مطرح‌شده، هر یک از متغیرها به تفکیک مورد بررسی قرار می‌گیرند:

۵-۱-۱. چالش‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در بهره‌برداری از منابع نفت مشترک

۱. عدم توانایی جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی: عوامل سیاسی و اقتصادی باعث می‌شوند که سرمایه‌گذاران خارجی به بازار نفت ایران تمایل نداشته باشند. این شرایط به دلیل تحریم‌ها و ناپایداری اقتصادی تهران، ریسک‌های بالایی را در سرمایه‌گذاری ایجاد کرده و مانع بهره‌برداری بهینه از میداین نفتی می‌شود.

۲. وجود تحریم‌ها و چالش ارز در یافتی در فروش نفت: تحریم‌ها فروش نفت ایران و ارز دریافتی را به شدت محدود کرده و به مشکلات نقدینگی و بودجه‌ای در کشور منجر می‌شود. این کاهش درآمدهای نفتی، توان اقتصادی و اجتماعی کشور را تضعیف می‌کند.

۳. تحریم‌های آمریکا علیه بخش‌های مالی و بانکی: این تحریم‌ها مانع انجام معاملات بین‌المللی و درآمدهای ارزی شده و فشار زیادی به اقتصاد ایران وارد می‌کنند. نتیجه این وضعیت پیچیدگی و زمان‌بر شدن فرآیندهای مالی و تأمین مالی پروژه‌های نفتی است.

۴. افزایش خطرپذیری سرمایه‌گذاری در صنعت نفت: تحریم‌ها موجب بی‌ثباتی و شرایط غیرقابل پیش‌بینی شده و سرمایه‌گذاران خارجی را از ورود به بازار ایران منصرف می‌کند. این چالش موجب توقف پروژه‌های کلیدی در بخش نفت و در نتیجه کاهش بهره‌وری اقتصادی می‌شود.

۵. تحریم‌های اتحادیه اروپا بر سرمایه‌گذاران انرژی: این تحریم‌ها فشار بیشتری به اقتصاد ایران

وارد کرده و موجب می‌شود که بسیاری از شرکت‌های اروپایی از سرمایه‌گذاری در میادین نفتی ایران خودداری کنند، که به کاهش رقابت و فرصت‌های سرمایه‌گذاری منجر می‌شود.

۶. همراهی کشورهای دیگر با تحریم‌ها: کشورهای دیگر با همراهی در برنامه‌های تحریمی سازمان ملل بر شدت تحریم‌ها می‌افزایند و فضای بین‌المللی را علیه ایران بیشتر محدود می‌کنند. عدم روابط دیپلماتیک مؤثر نیز به تضعیف فرصت‌های سرمایه‌گذاری آسیب می‌زند.

۷. عدم آگاهی و ضعف فنی مدیران نفتی: ضعف در دانش فنی و آگاهی مدیران و اعضای کمیسیون انرژی در زمینه چالش‌های ژئوپلیتیکی منجر به تصمیم‌گیری‌های نادرست و اتلاف منابع می‌شود، که تأثیر منفی بر اقتصاد کشور دارد.

۸. تحریم‌های آمریکا بر انتقال فناوری‌های نوین: این تحریم‌ها مانع از دسترسی ایران به فناوری‌های نوین در استخراج نفت می‌شوند و به کاهش ظرفیت تولید و افزایش هزینه‌های استخراج منجر می‌گردند.

۹. تحریم‌های آمریکا بر کشتیرانی ج.ا. ایران: تحریم‌ها به شدت بر کشتیرانی و ترانزیت نفت و گاز ایران تأثیر گذاشته و این موضوع به یکی از چالش‌های جدی در این بخش تبدیل شده است. این تحریم‌ها فرآیند حمل و نقل نفت را مختل کرده و توانایی ایران برای تجارت بین‌المللی را کاهش می‌دهند.

۱۰. تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا بر ترانزیت نفت و گاز: این تحریم‌ها به ویژه بر پروژه‌های مشترک مانند نابوکو تأثیر می‌گذارند و همکاری‌های بین‌المللی در زمینه ترانزیت نفت و گاز را محدود می‌کنند. این وضعیت ایران را از فرصت‌های تجاری و اقتصادی مهم محروم کرده و مانع از اتصال به بازارهای بین‌المللی و بهره‌برداری مؤثر از منابع خود می‌شود.

۱-۱-۲. متغیرهای عوامل خارجی

۱. کاهش قدرت رقابتی ایران در بازارهای جهانی نفت: تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی سبب کاهش قدرت رقابتی ایران در بازار نفت شده، که منجر به افزایش هزینه تولید و کاهش کیفیت نفت می‌شود. عدم دسترسی به تکنولوژی‌های پیشرفته و سرمایه‌گذاری خارجی نیز رقابت با دیگر تولیدکنندگان را دشوارتر کرده و سهم ایران در بازار جهانی نفت را کاهش داده

و به افت درآمدهای ارزی کشور منجر شده است.

۲. محدودیت در استفاده از دیپلماسی در سازمان‌های بین‌المللی: ایران با محدودیت‌های دیپلماتیک در سازمان‌های بین‌المللی، به ویژه اوپک، مواجه است که ناشی از تحریم‌ها و عدم شناخت بین‌المللی نسبت به سیاست‌های کشور است. این شرایط مانع از ایفای نقش مؤثر ایران در تصمیم‌گیری‌ها می‌شود و به مضیقه در تأمین منابع مالی و فنی برای بهره‌برداری از فیلدهای نفتی مشترک می‌انجامد.

۳. تغییر جغرافیای عرضه و تقاضا در منطقه خاورمیانه: ظهور تولیدکنندگان جدید مانند آمریکا و افزایش تولید کشورهایمانند عربستان و عراق، ایران را با چالش‌های جدی مواجه کرده است. این تغییرات منجر به رقابت فشرده در فروش نفت و فشار بر قیمت‌ها و درآمدهای نفتی ایران می‌شود.

۴. افزایش تولید انرژی‌های جایگزین در ایران: با توجه به تغییرات جهانی در سیاست‌های انرژی و افزایش تولید انرژی‌های تجدیدپذیر، نیاز به نفت در سطح جهانی کاهش یافته است. ایران باید به‌روز رسانی و تنوع بخشی به منابع انرژی خود را جدی بگیرد. عدم سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی برای توسعه انرژی‌های پاک می‌تواند توانایی ایران در بهره‌برداری از منابع نفتی را کاهش داده و موقعیت کشور را در بازارهای جهانی تضعیف کند.

۳-۱-۵. چالش‌های داخلی جمهوری اسلامی ایران در بهره‌برداری از منابع نفت مشترک با عراق

۱. اتخاذ سیاست‌های ناکارآمد و اشتباه اقتصادی در بخش‌های بازرگانی: سیاست‌های ناکارآمد در حوزه منابع مشترک نفت منجر به عدم بهره‌وری و هدررفت سرمایه‌ها می‌شود. عدم شفافیت و قوانین نامناسب نیز باعث بی‌اعتمادی به سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و کاهش قدرت رقابتی ایران در برابر عراق می‌گردد.

۲. وجود موانع سیاسی در جذب سرمایه‌گذاری‌های خصوصی و خارجی: موانع سیاسی مانند تحریم‌ها و عدم ثبات سیاسی مانع جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی می‌شوند. این بی‌ثباتی می‌تواند بهره‌وری را کاهش دهد و توان ایران در توسعه زیرساخت‌ها و کیفیت تولید را تحت تأثیر قرار دهد.

۳. نبود نظارت و دیده‌بانی کارآمد: عدم وجود نظام‌های نظارتی مؤثر می‌تواند به غافل‌گیری سیستم در مواجهه با چالش‌ها منجر شود و عدم واکنش سریع به تغییرات بازار و نیازهای سرمایه‌گذاران را ایجاد کند. این وضعیت بهره‌برداری مؤثر از منابع نفت مشترک را دشوار می‌سازد.

۴. اتخاذ سیاست‌های ناکارآمد اقتصادی در بخش‌های ارزی، پولی و مالی: سیاست‌های ناکارآمد در بخش‌های ارزی و پولی تأمین منابع مالی برای پروژه‌های نفتی را دشوار می‌کند و نوسانات اقتصادی را افزایش می‌دهد. این بی‌ثباتی می‌تواند تولید و بهره‌وری در منابع مشترک نفت را کاهش دهد.

۵. روند نامطلوب خصوصی‌سازی: خصوصی‌سازی ناکارآمد ممکن است به سوء مدیریت و عدم بهره‌وری در بخش‌های نفتی منجر شود. اگر این روند درست اجرا نشود، کیفیت خدمات و تولید کاهش می‌یابد و فشار بر شرکت‌های دولتی نیز به خوبی مدیریت نخواهد شد.

۶. عدم هماهنگی بخش‌های قانون‌گذاری و اجرایی: عدم هماهنگی میان بخش‌های قانون‌گذاری و اجرایی می‌تواند مشکلاتی در ایجاد و اجرای قوانین مرتبط با نفت مشترک ایجاد کند. این تناقضات می‌تواند هزینه‌ها را افزایش دهد و به بهره‌برداری ناکافی از منابع نفتی آسیب برساند.

۷. بوروکراسی پیچیده و پرافت و خیز: بوروکراسی ناکارآمد و پیچیده می‌تواند باعث تأخیر در تصمیم‌گیری و اجرای پروژه‌ها شود. این خلأ می‌تواند بهره‌برداری از منابع نفت مشترک را کند و از فرصت‌های موجود بهره‌برداری بهینه را دشوار کند.

۸. مشکلات زیرساخت‌ها در مناطق مختلف: مشکلات زیرساختی به ویژه در مناطق نفت‌خیز می‌تواند بر توانایی تولید و پالایش نفت تأثیر منفی بگذارد. عدم وجود زیرساخت‌های مناسب مانند خطوط لوله و پالایشگاه‌ها منجر به کاهش کیفیت تولید و افزایش هزینه‌ها خواهد شد.

۵-۱-۴. متغیرهای عوامل سطح کلان مدیریتی جمهوری اسلامی ایران

۱. سوء مدیریت در اجرای طرح‌های توسعه‌ای و افزایش بی‌رویه هزینه‌ها: تصمیمات نادرست مدیریتی می‌تواند به افزایش هزینه‌ها و طولانی شدن زمان پروژه‌ها منجر شود، که این موضوع به عدم بهینه‌سازی منابع و کاهش بهره‌وری منجر خواهد شد.

۲. عدم ثبات در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و حزبی: تغییرات مکرر در سیاست‌ها و بی‌ثباتی سیاسی می‌تواند کاهش اعتماد سرمایه‌گذاران و تأخیر در پاسخ به فرصت‌ها و چالش‌ها را به همراه داشته باشد، که این امر برای پروژه‌های نفتی مشکل‌ساز است.

۳. مدیریت نامطلوب منابع انسانی و مهاجرت نخبگان: خروج نخبگان و متخصصان به دلیل مشکلات اقتصادی و سیاسی، کمبود نیروی انسانی ماهر در بخش نفت را ایجاد می‌کند و این امر بر کارایی و کیفیت پروژه‌ها تأثیر منفی می‌گذارد.

۴. تغییرات گسترده وزرا، معاونان و مدیران میانی: تغییرات مکرر در مقامات ارشد سبب عدم تداوم سیاست‌ها و برنامه‌ها می‌شود و به عدم اطمینان در روند اجرایی پروژه‌ها منجر می‌گردد.

۵. عدم ارتباط با پیمانکاران بین‌المللی: عدم ارتباط مؤثر با پیمانکاران بین‌المللی موجب کیفیت پایین پروژه‌ها و تأخیر در اجرا می‌شود، چرا که پیمانکاران داخلی ممکن است فاقد تجربه و تکنولوژی‌های نوین باشند.

۶. افزایش تعداد دلال‌های نفتی و سوءاستفاده از افراد سودجو: وجود دلال‌ها می‌تواند به فساد و دستکاری منابع منجر شود و درآمدهای حاصل از نفت را کاهش دهد.

۷. کمبود و سوءمدیریت در استفاده از منابع مالی و فساد: فساد در سیستم مالی و مدیریت ناکافی منابع به کاهش سرمایه‌گذاری و ناکارآمدی پروژه‌ها منجر می‌شود و اعتماد عمومی را کاهش می‌دهد.

۸. اولویت‌بندی غیرمنطقی در اجرای طرح‌ها: اولویت‌بندی نادرست در پروژه‌ها می‌تواند به توزیع نادرست منابع و ناکارآمدی در بهره‌برداری از منابع مشترک منجر شود.

۹. دیدگاه منفی مدیران ارشد غیرنفتی نسبت به متخصصان نفت: وجود تعارض نظر میان مدیران غیرنفتی و متخصصان نفتی می‌تواند به عدم هماهنگی و کاهش کارایی در مدیریت پروژه‌ها منجر شود.

۱۰. ضعف قراردادهای نفتی: قراردادهای ناکارآمد و عدم شفافیت در مسئولیت‌ها می‌تواند به کاهش کارایی در بهره‌برداری از منابع نفتی منجر شود.

۱۱. سوءمدیریت در استفاده از دیپلماسی چندجانبه: عدم استفاده مؤثر از دیپلماسی می‌تواند منجر به انزوای ایران و از دست رفتن فرصت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری شود.

۱۲. عدم برگزاری مناقصه‌های شفاف: عدم شفافیت در برگزاری مناقصه‌ها می‌تواند به فساد منجر شده و کیفیت پروژه‌ها را تحت تأثیر قرار دهد.

۱۳. سوءمدیریت در بازاریابی و فروش نفت خام: مدیریت ناکافی در این حوزه می‌تواند به عدم دستیابی به قیمت‌های مناسب و کاهش درآمدها منجر گردد.

۱۴. کیفیت پایین ساخت تجهیزات داخلی: این مشکل می‌تواند بر کارایی عملیات نفتی تأثیر منفی بگذارد و به تأخیر پروژه‌ها و افزایش هزینه‌ها منجر شود.

۵-۱-۱-۵. چالش‌های محیط‌زیستی در توسعه میدان نفتی غرب کشور

۱. افزایش آلودگی هوا در استان‌های خوزستان و ایلام و همچنین شهرهای مرزی: افزایش آلودگی هوا ناشی از فعالیت‌های نفتی، سوزاندن سوخت‌های فسیلی و انتشار گازهای گلخانه‌ای، به مشکلات زیست‌محیطی جدی در استان‌های خوزستان و ایلام منجر شده است. این آلودگی هوا می‌تواند بر سلامت عمومی تأثیر منفی بگذارد و باعث بروز بیماری‌های تنفسی، قلبی و سایر مشکلات سلامتی شود. همچنین، آلودگی هوا می‌تواند بر روی کیفیت زندگی ساکنان این مناطق اثر منفی داشته باشد و به کاهش رضایتمندی اجتماعی و اقتصادی منجر شود.

۲. افزایش آلودگی آب در استان‌های خوزستان و ایلام و همچنین شهرهای مرزی: عملیات استخراج نفت، خصوصاً در صورت نداشتن کنترل‌های دقیق و مؤثر، می‌تواند به آلودگی منابع آب زیرزمینی و سطحی منجر شود. نشت نفت و مواد شیمیایی به شبکه‌های آب‌رسانی، تأثیرات مخربی بر اکوسیستم‌های آبی، دوغاب‌ها و زندگی دریایی دارد و همچنین می‌تواند به ایجاد مشکلات جدی بهداشتی برای ساکنان محلی که به این منابع آب دسترسی دارند، منجر شود. این وضعیت می‌تواند سلامت عمومی را به خطر بیندازد و با کمبود آب سالم و پاک همراه باشد.

۳. افزایش آلودگی‌های ناشی از سرریز و نشت و همچنین دفع زباله‌های جامد: نشت و سرریز نفت و همچنین دفع نادرست زباله‌های جامد از فعالیت‌های نفتی می‌تواند به آلودگی خاک و آب‌های زیرزمینی منجر شود. عدم مدیریت صحیح زباله‌ها و نشت مواد شیمیایی، نه تنها به تخریب محیط‌زیست کمک می‌کند بلکه می‌تواند باعث بروز بحران‌های زیست‌محیطی و بروز بیماری‌های مختلف در ساکنان محلی گردد. این آلودگی‌ها می‌تواند به تدریج بر روی کشاورزی و تولید محصولات کشاورزی در این مناطق اثرگذار باشد.

۴. تخریب اکوسیستم‌های منطقه به واسطه بهره‌برداری از چاه‌های نفتی: بهره‌برداری از میادین نفتی می‌تواند به تخریب اکوسیستم‌های طبیعی در مناطق قابل بهره‌برداری منجر شود. ساخت‌وسازها، جاده‌سازی و از بین رفتن زیستگاه‌های طبیعی می‌تواند به کاهش تنوع زیستی، بروز مشکلاتی برای حیات وحش و کاهش کیفیت زندگی موجودات زنده در این مناطق منجر شود. تخریب اکوسیستم‌ها همچنین می‌تواند بر کشاورزی و دامداری منطقه تأثیر منفی بگذارد و معیشت ساکنان محلی را به خطر بیندازد.

۵-۱-۶. تأثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در توسعه میادین نفتی غرب کشور

۱. حمایت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های عربستان از عراق: عربستان با ارائه حمایت‌های مالی و فنی به عراق، می‌تواند تولید نفت این کشور را افزایش دهد و این امر به رقابت در بازار جهانی و کاهش سهم ایران در درآمدهای نفتی منجر خواهد شد.

۲. حمایت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های امریکا از عراق: ایالات متحده می‌تواند با سرمایه‌گذاری در صنعت نفت عراق، تولید این کشور را افزایش دهد، که این موضوع به افزایش جایگاه عراق در بازار نفت و کاهش قدرت سیاسی و اقتصادی ایران در منطقه منجر می‌شود.

۳. توجه و سرمایه‌گذاری چین به میادین نفتی عراق: سرمایه‌گذاری چین در میادین نفتی عراق می‌تواند به افزایش ظرفیت تولید نفت این کشور و تقویت رقابت در بازار جهانی منجر شود و به خطر افتادن درآمدهای نفتی ایران را به همراه داشته باشد.

۴. گسترش کریدور جاده توسعه و سرمایه‌گذاری‌های چین و ترکیه: این طرح می‌تواند همکاری‌های اقتصادی و نفتی میان چین و ترکیه را تشدید کند و عراق را به یک مرکز تجاری و نفتی مهم تبدیل نماید، که قدرت ایران را تضعیف خواهد کرد.

۵. افزایش علاقه شرکت‌های چندملیتی برای حضور در تولیدات نفت عراق: علاقه شرکت‌های چندملیتی به سرمایه‌گذاری در صنعت نفت عراق به دلیل شرایط مناسب، می‌تواند به جذب سرمایه و افزایش رقابت در بازار نفت، و در نهایت کاهش سهم ایران در این بازار منجر شود.

۶. ادعای ترکیه بر مالکیت بر منابع نفت شمال عراق: ادعای ترکیه بر منابع نفت شمال عراق ممکن است به مناقشات و عدم ثبات در منطقه منجر شود و بر سرمایه‌گذاری ایران در این منطقه تأثیر منفی بگذارد.

۷. دخالت و تأثیر منفی رژیم صهیونیستی بر عراق: دخالت‌های رژیم صهیونیستی می‌تواند به افزایش تنش و بی‌ثباتی در عراق منجر شود و بر پروژه‌های نفتی ایران تأثیر منفی بگذارد، همچنین نگرانی‌های امنیتی برای سرمایه‌گذاران ایجاد کند.

۵-۲. آمار استنباطی: سنجش نقش چالش‌های ژئوپلیتیکی بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز بر توسعه اقتصادی

بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته با جامعه آماری صاحب‌نظران حوزه‌های ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و اساتید دانشگاه مرتبط با موضوع تحقیق، شش معیار رشد اشتغال، رفاه عمومی، حکمروایی سیاسی و اقتصادی، توسعه اجتماعی، رشد تولید ناخالص داخلی و ارتقاء شاخص‌های کیفیت زندگی مورد ارزیابی قرار گرفت. از آنجایی که معیارهای مطرح‌شده هرکدام به صورت معیارهای کیفی می‌باشند، این معیارها به صورت طیف لیکرت: خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد و به صورت مثبت از یکدیگر تفکیک می‌شوند. سپس در راستای تبدیل شاخص‌های کیفی به کمی و قرار دادن آنان در ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری از مقیاس دوقطبی فاصله‌ای استفاده می‌گردد. در این راستا در جدول (۲)، ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری معیارهای مورد سنجش مدل Topsis را بر روی شاخص‌های توسعه اقتصادی به نمایش می‌گذارد و جدول (۳) ارزش‌گذاری مقیاس‌های

دوقطبی فاصله‌ای را نمایش می‌دهد. استفاده از مدل تاپسیس برای سنجش تأثیر چالش‌های ژئوپلیتیکی بر بهره‌برداری از منابع نفت و گاز و توسعه اقتصادی ایران و عراق به دلایل زیر صورت می‌گیرد: این مدل امکان تصمیم‌گیری چندمعیاره را فراهم می‌آورد و به تعیین وزن معیارها برای نشان دادن اهمیت نسبی چالش‌ها کمک می‌کند. همچنین، گزینه‌های بهره‌برداری را بر اساس نزدیکی به راه‌حل ایده‌آل رتبه‌بندی می‌کند و شفافیت لازم در تحلیل نتایج را فراهم می‌سازد. این مدل قابلیت ادغام داده‌های کمی و کیفی را داراست و از این‌رو در تحلیل چالش‌های پیچیده ژئوپلیتیکی بسیار کارآمد است. پس از بیان شاخص‌ها، نوع ارزش‌گذاری مقیاس دوقطبی مورد تبیین قرار می‌گیرد که در این میان از طیف گاتمن استفاده می‌شود. بر اساس این مقیاس‌ها، معیارهای کیفی اندازه‌گیری و به معیارهای کمی تبدیل گردیدند، که نتایج آن در جدول (۳)، منعکس شده است. جدول (۴)، ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری کمی معیارهای موردسنجش مدل Topsis را به نمایش می‌گذارد.

جدول (۲): ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری

تأثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	چالش‌های محیط‌زیستی	سطح کلان مدیریتی	عوامل داخلی	عوامل خارجی	چالش اقتصادی	ماتریس میانگین
۶،۵	۵،۲	۶،۴	۸	۶،۲	۹،۳	رشد اشتغال
۷،۸	۶،۳	۷،۲	۸،۳	۷،۷	۶،۷	رفاه عمومی
۶،۳	۴،۶	۶	۹	۵،۹	۷،۵	حکمرانی سیاسی
۵،۷	۵	۸،۷	۸،۲	۶،۳	۸،۶	توسعه اجتماعی
۶	۴،۷	۴،۲	۷،۴	۷،۲	۶،۲	تولید ناخالص داخلی
۷،۲	۳،۶	۵،۹	۶،۵	۷،۸	۷،۳	شاخص‌های کیفیت زندگی

پس از ارزیابی ماتریس تصمیم، مراحل و گام‌های بعدی روش Topsis به شرح زیر انجام می‌گیرد:

گام اول: بی‌مقیاس‌سازی ماتریس تصمیم (N)

به منظور بی‌مقیاس‌سازی ماتریس تصمیم‌گیری روش‌های مختلفی وجود دارد، که یکی

از این روش ها بی مقیاس سازی نورم است. در این نوع بی مقیاس سازی هر عنصر ماتریس تصمیم گیری را بر مجذور مجموع مربعات عناصر هر ستون تقسیم می کنیم، بدین طریق کلیه ستون های ماتریس تصمیم گیری دارای واحد مشابهی می شوند و می توان به راحتی آن ها را باهم مقایسه کرد.

$$\frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}$$

جدول (۳) بی مقیاس سازی ماتریس ارزیابی و تصمیم گیری کمی را به نمایش می گذارد.

جدول (۳): بی مقیاس سازی ماتریس ارزیابی و تصمیم گیری کمی

ماتریس نرمال	چالش اقتصادی	عوامل خارجی	عوامل داخلی	سطح کلان مدیریتی	چالش های محیط زیستی	تاثیر گذاری قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای
رشد اشتغال	۰,۴۹۴۸	۰,۳۶۷۳	۰,۴۱۱۴	۰,۳۹۹۳	۰,۴۲۷۵	۰,۴۰۰۷
رفاه عمومی	۰,۳۵۶۴	۰,۴۵۶۲	۰,۴۲۶۸	۰,۴۴۹۲	۰,۵۱۸	۰,۴۸۰۹
حکمرانی سیاسی	۰,۳۹۹	۰,۳۴۹۵	۰,۴۶۲۸	۰,۳۷۴۳	۰,۳۷۸۲	۰,۳۸۸۴
توسعه اجتماعی	۰,۴۵۷۵	۰,۳۷۳۲	۰,۴۲۱۷	۰,۵۴۲۸	۰,۴۱۱۱	۰,۳۵۱۴
تولید ناخالص داخلی	۰,۳۲۲۹۸	۰,۴۲۶۶	۰,۳۸۰۵	۰,۲۶۲	۰,۳۸۶۴	۰,۳۶۹۹
شاخص های کیفیت زندگی	۰,۳۸۸۴	۰,۴۶۲۱	۰,۳۳۴۳	۰,۳۶۸۱	۰,۲۹۶	۰,۴۴۳۹

در ادامه گام های بعدی نیز برای به دست آوردن ماتریس بی مقیاس موزون (V)، استفاده می نمایم.

$$d_j = 1 - E_j$$

جدول(۴): محاسبه ماتریس بی‌مقیاس موزون

تأثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	چالش‌های محیط‌زیستی	سطح کلان مدیریتی	عوامل داخلی	عوامل خارجی	چالش اقتصادی	ماتریس وزین
۲,۰۰۳۶	۲,۱۳۷۶	۱,۹۹۶۳	۲,۰۵۷	۱,۸۳۶۶	۲,۴۷۳۸	رشد اشتغال
۲,۴۰۴۳	۲,۵۸۹۸	۲,۲۴۵۹	۲,۱۳۴۱	۲,۲۸۰۹	۱,۷۸۲۲	رفاه عمومی
۱,۹۴۲	۱,۸۹۱	۱,۸۷۱۶	۲,۱۳۴۱	۱,۷۴۷۷	۱,۹۹۵	حکمرانی سیاسی
۱,۷۵۷	۲,۰۵۵۴	۲,۷۱۳۸	۲,۱۰۸۴	۱,۸۶۶۲	۲,۲۸۷۶	توسعه اجتماعی
۱,۸۴۹۵	۱,۹۳۲۱	۱,۳۱۰۱	۱,۹۰۲۷	۲,۱۳۲۸	۱,۶۴۹۲	تولید ناخالص داخلی
۲,۲۱۹۴	۱,۴۷۹۹	۱,۸۴۰۴	۱,۶۷۱۳	۲,۳۱۰۵	۱,۹۴۱۸	شاخص‌های کیفیت زندگی

در گام سوم، اکنون می‌بایست ایده‌آل‌های مثبت و منفی را برای هر شاخص محاسبه نمود. برای شاخص با جنبه مثبت، ایده‌آل مثبت بزرگترین مقدار V است و برعکس برای شاخص با جنبه منفی ایده‌آل مثبت بزرگترین مقدار ماتریس V است. همچنین ایده‌آل منفی برای شاخصی با جنبه ایده‌آل مثبت، کوچکترین مقدار ماتریس V است و ایده‌آل منفی برای شاخص منفی نیز بزرگترین مقدار ماتریس V می‌باشد.

$$V_j^+ = [Min V_{i1}, max V_{i2}, max V_{i3}, max V_{i4}, max V_{i5}, max V_{i6}]$$

جدول(۵): تعیین راه حل ایده آل مثبت و ایده آل منفی

تأثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	چالش‌های محیط‌زیستی	سطح کلان مدیریتی	عوامل داخلی	عوامل خارجی	چالش اقتصادی	راه‌حل منطقه‌ای
۲,۴۰۴۳	۲,۵۸۹۸	۲,۷۱۳۸	۲,۳۱۴۱	۲,۳۱۰۵	۲,۴۷۳۸	مثبت
۱,۷۵۷	۱,۴۷۹۹	۱,۳۱۰۱	۱,۶۷۱۳	۱,۷۴۷۷	۱,۶۴۹۲	منفی

در گام چهارم در راستای به دست آوردن میزان فاصله هر گزینه از ایده‌آل مثبت و منفی از رابطه‌های زیر استفاده می‌شود:

فاصله از ایده آل مثبت:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^m (V_{ij} - V_j^+)^2}$$

فاصله از ایده آل منفی:

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (V_{ij} - V_j^-)^2}$$

جدول (۶): ارزیابی میزان فاصله هر گزینه تا ایده آل های مثبت و منفی

اندازه فاصله	مثبت	منفی
رشد اشتغال	۱,۰۸۱۹	۱,۳۴۲
رفاه عمومی	۰,۸۵۴۷	۱,۷۴۴۴
حکمروایی سیاسی	۱,۳۹۹۱	۱,۰۲۵۳
توسعه اجتماعی	۰,۹۸۹۵	۱,۷۰۷۱
تولید ناخالص داخلی	۱,۸۹۵۱	۰,۶۴۴۱
شاخص های کیفیت زندگی	۱,۶۵۰۸	۰,۹۴۷۳

در گام بعد نیز در راستای تعیین نزدیکی نسبی CL_i (راه حل ایده آل) محاسبه می شود. برای این کار نیز از رابطه زیر استفاده می گردد:

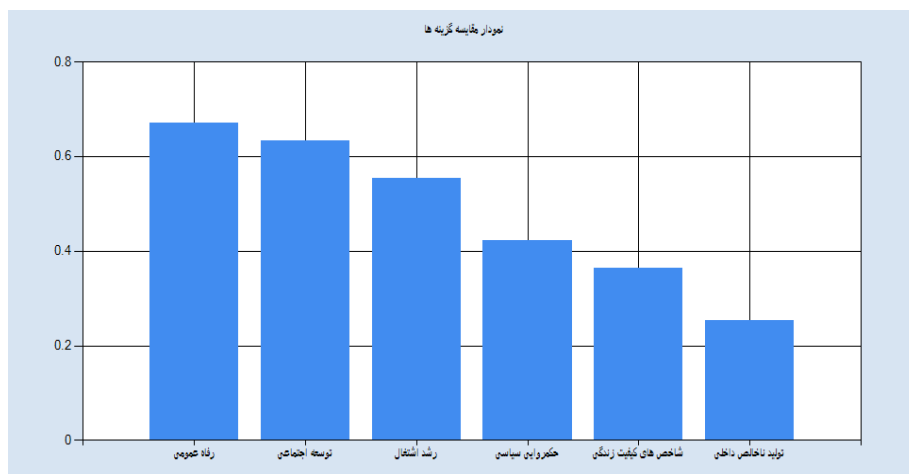
$$CL_i^* = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+}$$

جدول (۷): ارزیابی نهایی تاثیر گذاری چالش های ژئوپلیتیک بر استفاده از منابع انرژی مشترک بر توسعه

اقتصادی ایران

نام	رفاه عمومی	توسعه اجتماعی	رشد اشتغال	حکمروایی سیاسی	شاخص های کیفیت زندگی	تولید ناخالص داخلی
نتیجه	۰,۶۷۱۲	۰,۶۳۳۱	۰,۵۵۳۷	۰,۴۲۲۹	۰,۳۶۴۶	۰,۲۵۳۷

در زمینه ارزیابی نهایی تاثیر گذاری چالش های ژئوپلیتیک بر استفاده از منابع انرژی مشترک بر توسعه اقتصادی ایران، نتایج نهایی آن به صورت جدول (۷) و شکل (۹) است.

شکل (۹): نمودار ارزیابی تأثیرگذاری چالش‌های ژئوپلیتیک بر استفاده از منابع انرژی مشترک بر توسعه اقتصادی ایران

بر اساس نتایج نهایی جدول (۷) و شکل (۹)، این چنین به نظر می‌رسد که در مجموع چالش‌های توسعه میادین مشترک نفتی ایران و عراق بر توسعه اقتصادی ایران اثرگذار است و این اثرگذاری بر شاخص‌های حکروایی سیاسی، کاهش رشد اشتغال، کاهش توسعه اجتماعی و مولفه‌های رفاه عمومی بیش از سایر عوامل است. بر اساس داده‌ها، میزان این تأثیرگذاری بر روی مولفه‌های رفاه عمومی شهروندان، توسعه اجتماعی، رشد اشتغال و حکروایی سیاسی بیش از مواردی نظیر شاخص‌های کیفیت زندگی و تولید ناخالص داخلی اثرگذار است.

۶. نتیجه‌گیری

ایران و عراق به عنوان دو کشور کلیدی در ژئوپلیتیک انرژی خاورمیانه، با چالش‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی متعددی مواجه بوده‌اند. این کشورها در منطقه خلیج فارس به عنوان گذرگاه‌های مهم انرژی بین اروپا، چین و هند قرار دارند. علی‌رغم موقعیت استراتژیک ایران، دولت‌های گذشته نتوانسته‌اند بهینه‌سازی این فرصت‌ها بهره‌برداری کنند. بهره‌برداری از میادین مشترک نفتی و گازی در مرزهای دو کشور اهمیت بالایی دارد. در طول مرز مشترک، شش میدان نفتی وجود دارد که برخی از آنها در حال تولید هستند. مدیریت منابع مشترک مرزی می‌تواند زمینه‌ساز همکاری و کاهش تنش‌ها باشد. برای این منظور، نیاز به ایجاد نهادهای

مشترک برای مدیریت این منابع است. ژئوپلیتیک انرژی به بررسی تأثیر انرژی بر سیاست و روابط بین‌المللی می‌پردازد و دسترسی به منابع و کنترل آنها برای حفظ قدرت جغرافیایی اهمیت زیادی دارد. در نهایت، همکاری منصفانه و مبتنی بر منافع ملی می‌تواند به بهره‌برداری بهتر از منابع مشترک بین ایران و همسایگان کمک کند. با افزایش تحریم‌های بین‌المللی علیه صنعت نفت ایران، سیاست‌های وزارت نفت برای حفظ و نگهداری تولید نفت متناسب با صادرات این کالای سیاسی-اقتصادی دستخوش تغییرات شده است. در این رابطه در پژوهش حاضر نقش چالش‌های ژئوپلیتیکی بهره‌برداری از منابع مشترک نفت و گاز بر توسعه اقتصادی ایران را مورد مطالعه قرار داده است. در این زمینه ارتباط میان چالش‌های مذکور و توسعه اقتصادی بر اساس مدل تصمیم‌گیری چندشاخصه (تاپسیس) تحلیل شد. در زمینه آمار توصیفی، در زمینه آمار توصیفی چالش‌های ژئوپلیتیکی میدین مشترک نفت و گاز دو کشور ایران و عراق، نتایج نشان می‌دهد که چالش‌های اقتصادی با نمرات بالا و میانگین قابل توجه، به عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل شناسایی شده‌اند. همچنین، متغیرهای داخلی و تأثیرگذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز به عنوان چالش‌های کلیدی در این حوزه مطرح هستند. در نهایت، عوامل سطح کلان مدیریتی نیز تأثیرات قابل توجهی دارند، در حالی که چالش‌های محیط‌زیستی از کمترین اثرگذاری برخوردارند. در نهایت در رابطه با سنجش اثرات چالش‌های ژئوپلیتیکی استفاده از منابع نفتی مشترک با عراق و توسعه اقتصادی ایران، به نظر می‌رسد چالش‌های توسعه میدین مشترک نفتی ایران و عراق تأثیرات قابل توجهی بر شاخص‌های حکمروایی سیاسی، کاهش رشد اشتغال، توسعه اجتماعی و مؤلفه‌های رفاه عمومی دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد این تأثیرگذاری بر مؤلفه‌های رفاه عمومی شهروندان و همچنین توسعه اجتماعی و رشد اشتغال بیشتر از مواردی مانند شاخص‌های کیفیت زندگی و تولید ناخالص داخلی است.

۷. قدردانی

بدین وسیله بر خود لازم می‌دانیم از ریاست پژوهش دانشگاه و داوران فصلنامه ژئوپلیتیک به دلیل حمایت و فراهم کردن نشر آثار پژوهشی، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشیم.

۸. بیانیه تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره، به طور کامل رعایت کرده‌اند.

References

1. Adams, D; Adams, K; Ullah, S; Ullah, F. (2019). Globalisation, governance, accountability and the natural resource 'curse': Implications for socio-economic growth of oil-rich developing countries. *Resources Policy*, 61, 128-140.
2. Akhbari, A; Akhbari, M; Ismailpourroshan, A. A; Ranjbar, M. (2020). The role of hydrogeopolitics in the foreign policy of Afghanistan and Iran (2015-2019). *New Perspectives in Human Geography*, 12(3). **[In Persian]**
3. Akhbari, M. (2018). The Role of Fossil Fuels (Oil and Gas) in the World Geopolitics of Energy (Case Study: Iran 2000-2015). *Geopolitics Quarterly*, 13(48), 76-91.
4. Blackwill, R.D; Harris, J. M. (2016). *War by other means*. Harvard University Press.
5. Buheji, M. (2018). *Understanding the power of resilience economy: An interdisciplinary perspective to change the world attitude to socio-economic crisis*. Mohamed Buheji.
6. Center for Studies, National Iranian Oil Products Distribution Company. (2024).
7. Crikemans, D. (2018). *Geopolitics of the renewable energy game and its potential impact upon global power relations* Springer International Publishing. PP 37-73.
8. Golkarami, A; Kord, A. (2024). Geoeconomic Explanation of the Feasibility Study of Selling Crude Oil and Gas Resources in the Governance of the Country's Progress. *Geopolitics Quarterly*, 20(1), 240-267. doi: 10.22034/igq.2024.432922.1827.
9. Hafeznia, M.R. (2017). *Principles and concepts of geopolitics*. Mashhad: Papli Publications. **[In Persian]**
10. Hafeznia, M.R; Janpour, M; Mojtahedzadeh, P. (2010). The impact of globalization on the nature of borders. *Space and Geomatics*, 14(3), 37-54. **[In Persian]**
11. Janparvar, M. (2015). The role of transboundary resource management in the convergence of countries in the Persian Gulf. *Cultural and Political Studies of the Persian Gulf*, 2(5), 87-104. **[In Persian]**
12. Mahdian, H; Fakhri, S. (2013). Iran's energy geopolitics and West energy security. *Human Geography Research*, 44(4), 45-64. **[In Persian]**
13. Mianabadi, H; Amini, A. (2019). Complexity of Water, Politics, and Environment in the Euphrates and Tigris River Basins. *Geopolitics Quarterly*, 15(2), 54-86.
14. Mohapatra, N.K. (2017). Energy security paradigm, structure of geopolitics and international relations theory: from global south perspectives. *GeoJournal*, 82, 683-700.

15. Mokhtari Hashi, H. (2018). Explanation of the concept of geo-economics (geopolitical economy) and recommendations for Iran. *International Journal of Geopolitics*, 14(50), 56-82. **[In Persian]**
16. Mooro Deferge, P. (2013). *Cultural geopolitics*. Tehran: Contemporary Culture Publications.
17. Ngô, C; Natowitz, J. (2016). *Our energy future: resources, alternatives and the environment*. John Wiley & Sons.
18. Noruzizadeh, F; Goodarzi, M; Masoudnia, H. (2022). Geopolitical and Geo-economical Role of Persian Gulf Energy (Oil & Gas) Transit in Implementing Islamic Republic of Iran's Regional Policy. *Geopolitics Quarterly*, 18(3), 228-255. **[In Persian]**
19. Sadeghi, A; Dehghani Firouzabadi, S.J; Hajiali, H. (2018). The requirements of Iran's energy diplomacy in the international political economy system. *Journal of International Relations Studies*, 11(43), 73-105. **[In Persian]**
20. Saei, A; Pashang, M. (2016). The necessity of a transnational perspective on energy security. *Rahbord*, 25(80), 233-253. **[In Persian]**
21. Sempa, F. (2017). *Geopolitics: from the Cold War to the 21st Century*. Routledge.
22. Shana. (2024). Shana: National Oil and Gas Information Network. <https://www.shana.ir/news/277318>. **[In Persian]**
23. Smith Stegen, K. (2018). Redrawing the geopolitical map: international relations and renewable energies. *The geopolitics of renewables*, 75-95.
24. Smith, A; Ashfield, E. (2012). *Foreign policy, theories, actors, and case studies* (Trans. A. M. Haj Yousefi, M. Mahmoudi, & A. Karimi, Vol. 1). Tehran: Sidebar.
25. Talebi Arani, R; Ahmadi Lafurak, B. (2019). Return to Geopolitics: The Evolution of EU Policies towards the Middle East and North Africa and Its Implications for the Islamic Republic of Iran. *Geopolitics Quarterly*, 14(52), 104-129.
26. Wang, W; Niu, Y; Gapich, A; Strielkowski, W. (2023). Natural resources extractions and carbon neutrality: the role of geopolitical risk. *Resources Policy*, 83, 103577.

COPYRIGHTS

©2023 by the authors. Published by the Iranian Association of Geopolitics. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

